1.3. ПРАВОВЕ ТА НАУКОВО-ПРИКЛАДНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

МОРАЛЬНА ШКОДА. ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ДИСЕРТАЦІЇ, МОНОГРАФІЇ, ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ, ДОКУМЕНТИ З РОЗРОБКИ В УКРАЇНІ ІНСТИТУТУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ (НАУКОВО-ДОПОМІЖНИЙ БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК, 1998-2021 РОКИ)[1]

Верховний Суд

Анотація. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик, упорядкований О. А. Назаровим, задуманий як перша частина напрацювання доктрини відшкодування моральної шкоди в законодавстві України. Потребу в ньому зумовлює те, що за понад двадцять років накопичено великий масив дисертацій, монографій, експертних методик і судових позицій, які залишаються розпорошеними, тоді як практика визначення розміру компенсації неоднорідна. Вступна частина наводить нормативні визначення моральної шкоди зі статті 4 Закону України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР, статті 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» і пункту 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4, перелічує засоби встановлення моральних страждань (показання свідків, пояснення сторін, речові й письмові докази, висновки експертів) та звертає увагу на оподаткування сум відшкодування, що перевищують чотирикратний розмір мінімальної заробітної плати, після змін до статті 164 Податкового кодексу України, внесених Законом № 466-IX. Покажчик охоплює 1998–2021 роки і містить судову методику психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди (реєстраційний номер 14.1.75, рішення Мін'юсту від 18.01.2019), 30 дисертацій із цивільного, трудового, кримінально-процесуального права, теорії права, юридичної психології та економіки, 17 посібників і монографій, чотири свідоцтва про реєстрацію авторського права на твори М. М. Матяша, В. М. Сопова та Л. В. Стрельнікової. Окремо описано чотири законопроєкти 2015–2020 років, зокрема № 8396 і № 3929 щодо визначення розміру моральної шкоди, пропозиції Міністерства юстиції до останнього, допоміжні нормативні документи та дванадцять позицій у розділі практики Верховного Суду, серед них постанову Великої Палати від 1 вересня 2020 року у справі № 216/3521/16-ц про право на компенсацію незалежно від наявності спеціальних норм. Більшість описів супроводжено анотаціями та резервними URL-адресами, створеними журналом для збереження текстів. Покажчик стане в пригоді судовим експертам-психологам, суддям, адвокатам і дослідникам як систематизована джерельна база для обґрунтування висновків щодо факту моральних страждань і розміру їх грошової компенсації.

Ключові слова: моральна шкода, відшкодування моральної шкоди, бібліографічний покажчик, судово-психологічна експертиза, моральні страждання, методика психологічного дослідження, практика Верховного Суду, дисертаційні дослідження, законопроєкти, доктрина відшкодування моральної шкоди.

Moral Damage. Compensation for Moral Damage: Dissertations, Monographs, Supreme Court Case Law and Documents on the Development of the Institution of Moral Damage Compensation in Ukraine (Auxiliary Scientific Bibliographic Index, 1998–2021)

Verkhovnyi Sud.

Abstract. Ukrainian law has recognised compensation for moral (non-pecuniary) damage for more than two decades, yet the doctrinal, methodological and judicial materials on the subject remain scattered, and courts still award widely varying sums. This auxiliary scientific bibliographic index, compiled by Nazarov O. A., is presented as the first stage in formulating a doctrine of moral damage compensation in Ukrainian law. The introductory part sets out statutory definitions of moral damage (Law of Ukraine No. 266/94-VR of 1 December 1994, the Law on Foreign Economic Activity and Resolution No. 4 of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of 31 March 1995), lists the means of proving moral suffering, and notes that since Law No. 466-IX amended Article 164 of the Tax Code, compensation exceeding four times the minimum wage is included in taxable income. The index covers 1998–2021 and comprises the registered forensic methodology for psychological examination in cases of moral suffering (registration No. 14.1.75, Ministry of Justice of Ukraine, 18 January 2019), 30 dissertations in civil, labour and criminal procedure law, legal theory, legal psychology and economics, 17 handbooks and monographs, four copyright certificates, four draft laws of 2015–2020 with the Ministry of Justice's comments on Bill No. 3929, auxiliary regulatory acts and twelve items of Supreme Court case law, including the Grand Chamber ruling of 1 September 2020 in case No. 216/3521/16-ts. Most entries carry abstracts and backup links. The index gives forensic psychologists, judges, attorneys and researchers a structured evidence base for substantiating expert opinions on the existence of moral suffering and the amount of compensation.

Keywords: moral damage, non-pecuniary damage compensation, bibliographic index, forensic psychological examination, moral suffering, forensic methodology, Supreme Court case law, dissertations, draft laws, Ukraine.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 14.10.2021.*

Повний текст

Легалізації офіційного визнання доктрини відшкодування моральної шкоди та видів такого визнання передує наявність судової методики психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди, яка включена до Реєстру методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України під реєстраційним номером 14.1.75 від 18.01.2019 з моменту прийняття рішення Міністерством юстиції України про її державну реєстрацію та достатньо широке обговорення науковою спільнотою і професійними правниками відповідних ідей, поглядів, учень, теорій, що містять доктринальні положення відшкодування моральної шкоди в законодавстві України. Вказане має суттєве наукове та практичне значення. Схвалення положень як дієвих та таких, що мають безумно суттєве наукове та практичне значення сприяє їх сталому характеру та сприйняттю законодавством і судовою практикою України як доктринальних, тобто таких, які мають важливе значення, оскільки відображають сутність і закономірність відшкодування моральної шкоди.

Бібліографічний опис: Назаров О.А. Моральна шкода. Відшкодування моральної шкоди: дисертації, монографії, судова практика, документи з розробки в Україні інсти-

туту відшкодування моральної шкоди (науково-допоміжний бібліографічний покажчик, 1998-2021 роки) / Упорядн.: О.А. Назаров. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2021. № 3 (21). Дата публікації: 14.10.2021. URL: https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/5924-moralna-shkoda-vidshkoduvannya-moralnoji-shkodi-praktika-verkhovnogo-sudu-proekti-zakoniv-disertatsiji-monografiji-posibniki-toshcho-z-vishkoduvannya-moralnoji-shkodi-v-ukrajini-naukovo-dopomizhnij-bibliografichnij-pokazhchik-stanom-na-14-10-2021-roku (дата звернення: 14.10.2021).

І. Загальні положення. Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинові внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру (стаття 4 Закон України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду" від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР). **Моральна шкода** це **шкода, яку заподіяно особистим немайновим правам** суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та яка призвела або може призвести до збитків, що мають матеріальне вираження (стаття 1 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність").

Пункт 3 постанови Пленуму Верховного суду України “Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди” від 31 березня 1995 р. № 4 містить більш чітке визначення моральної шкоди. Відповідно до цієї постанови: “**...під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру** внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. **Моральні страждання в Україні встановлюються наступними засобами:** показаннями свідків; поясненнями сторін і третіх осіб; речовими доказами; письмовими доказами; висновками експертів.

Крім того, Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві" **від 16 січня 2020 року** № 466-IX внесено зміни до ст. 164 Податкового кодексу України та **запроваджено оподаткування отриманих сум відшкодування моральної шкоди, які перевищують** чотирикратний розмір мінімальної заробітної плати. Так, **до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються (пункт 164.2.14) дохід у вигляді відшкодування немайнової (моральної) шкоди**, крім: сум, що за рішенням суду спрямовуються на відшкодування збитків, завданих платнику податку внаслідок заподіяння йому матеріальної шкоди, а також шкоди життю та здоров'ю, а також відшкодувань моральної шкоди в розмірі, визначеному рішенням суду, **але не вище чотирикратного розміру мінімальної заробітної плати**, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, або в розмірі, визначеному законом.

ІІ. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик: Моральна шкода. Відшкодування моральної шкоди: дисертації, монографії, практика Верховного Суду, документи з розробки в Україні інституту відшкодування моральної шкоди.

ІІ.1. Судові методики:

1. Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди / Т.В. Савкіна, Т.М. Єгорова, О.О. Сліпець та ін. - Х.: ХНДІСЕ, 2017. 61 с. - реєстраційний номер 14.1.75 Реєстру методик проведення судових експертиз. Дата прийняття рішення Міністерством юстиції України про державну реєстрацію 18.01.2019. URL: https://rmpse.minjust.gov.ua/search/4

Анотація: Методика призначена для судових експертів, суддів, працівників правоохоронних органів. Методика заснована на положеннях наукової психології та на досвіді сучасної практики судово-психологічної експертизи, визначає послідовність дій експерта при вирішені питань, що стосуються психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди.

II.2. Дисертаційні роботи:

1. Корчевна Л. О. Компенсація моральної шкоди, завданої порушенням особистих немайнових прав, у цивільному праві України : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. О. Корчевна; Ун-т внутр. справ. - Х., 1998. - 24 с. - укр.

Анотація: Доведено необхідність наявності повного складу цивільного правопорушення з метою відшкодування моральної шкоди. Показано, що критерії оцінки правопорушень різних особистих немайнових прав повинні бути диференційовані залежно від суб'єктивного та інших критеріїв. Зроблено висновок, що існуючі проблеми правового регулювання компенсації моральної шкоди повинні отримати чітке вирішення в науці цивільного права та в законодавстві. Відзначено, що закріплений у Цивільному кодексі України перелік критеріїв визначення розміру моральної шкоди потребує доповнення. Зазначено, що справедливим було б визначити одним з критеріїв у випадку порушення прав на честь, гідність і ділову репутацію особи район поширення компроментуючих її відомостей; розмір компенсації має зростати з урахуванням кількості досвідчених осіб.

Обгрунтовано необхідність виділяти прямий і непрямий умисел у протиправних діях юридичної особи. Розглянуто питання щодо доцільності введення в цивільне законодавство України інституту дифамації. Акцентовано увагу на тому, що моральна шкода має підлягати відшкодуванню в усіх випадках заподіяння немайнової шкоди, незалежно від того, передбачені вони спеціальною нормою закону, чи ні.

2. Шимон С.І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Шимон Світлана Іванівна ; Інститут законодавства Верховної Ради України. - К., 1998. - 199 арк. - арк. 184-199

3. Стефанчук Р.О. Цивільно-правовий захист честі, гідності та репутації: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Стефанчук Руслан Олексійович / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 2000. - 222 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2000/00srocgr.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1roMgt5PkHnsxmULlSVRjijwUHFWTcytO/view

Анотація: Досліджено актуальні проблеми теоретичного та правозастосовчого характеру, пов'язані з розробкою та відображенням у системі цивільного законодавства і права України захисту честі, гідності та репутації. Вивчено соціально-філософську та правову природу даних категорій, правову охорону пов'язаних з ними відносин, визначено сутність права на захист честі, гідності та репутації, історичний аспект його розвитку, досліджено способи захисту вказаних особистих немайнових благ. Розглянуто шляхи вдосконалення законодавчої регламентації захисту честі, гідності та репутації, визначено місце пов'язаних з ними правовідносин у системі українського законодавства та права.

4. Паліюк В.П. Правове регулювання відшкодування моральної (немайнової) шкоди [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Паліюк Василь Павлович ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2000. - 18 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2000/00pvpvmc.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/189h6h1Rs5Sl7qW1rm0wSvxrjaao3NTit/view

Анотація: Дисертацію присвячено питанням, що виникають у процесі захисту суб'єктивних цивільних прав. Досліджено історичний розвиток правового інституту відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Проаналізовано чинне законодавство України та основні проблеми, що виникають у правозастосувальній практиці. Наведено порівняльний аналіз зарубіжного законодавства. Удосконалено визначення поняття моральної

(немайнової) шкоди щодо фізичних та юридичних осіб, а також визначено коло осіб, які мають право на її відшкодування. Обгрунтовано висновок щодо презумпції такої шкоди та принципу її повного відшкодування. Виявлено умови відповідальності за завдану моральну (немайнову) шкоду. Розроблено систему загальних та окремих критеріїв оцінки даної шкоди та визначення розміру відшкодування. Наведено пропозиції та рекомендації щодо удосконалення правового регулювання та механізму застосування відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

5. Чернадчук В. Д. Відшкодування моральної шкоди при порушенні трудових прав: Автореф. дис. ... к.ю.н., Спеціальність: 12.00.05. Трудове право; право соціального забезпечення. Київ, 2001. 14 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/51052/1/Chernadchuk_Vidshkoduvannia_moralnoi_shkody.pdf Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/10umoOTADroOGYOBZinWaoeLP-LHmsQQj/view

Анотація: Дисертацію присвячено дослідженню питань відшкодування моральної шкоди, заподіяної порушенням трудових прав. У роботі досліджено зміст і сформульовано визначення поняття моральної шкоди, заподіяної порушенням трудових прав; проведено її класифікацію; визначено поняття відповідальності за заподіяну працівникові моральну шкоду; а також визначено умови настання цієї відповідальності, проведено дослідження цих умов і зроблено висновки щодо їх застосування при вирішенні питання про притягнення до відповідальності за заподіяну працівникові моральну шкоду. Обґрунтовано доцільність виділення та виділено критерії визначення розміру відшкодування заподіяної працівникові моральної шкоди, а також визначено систему цих критеріїв. Запропоновано методику визначення розміру відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом моральної шкоди, заподіяної працівникові.

6. Забара І. М. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди в міжнародному приватному праві : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І. М. Забара; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. - К., 2002. - 22 с. - укр. URL: http://194.44.11.130/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2002/02zimmpp.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1JRZGNhKETw4pnTspN6qBkIfDOqgYKfoE/view

Анотація: Досліджено поняття та зміст інституту моральної (немайнової) шкоди в доктрині, законодавстві та судовій практиці України та іноземних країн з урахуванням історичних аспектів становлення та розвитку інституту та сучасних тенденцій. Досліджено колізійні та матеріально-правові питання застосування та визначено тенденції розвитку інституту моральної (немайнової) шкоди в міжнародному приватному праві. Проведено порівняльно-правовий аналіз норм даного інституту в українських та іноземних доктринах, законодавстві та судовій практиці. Виявлено особливості застосування

норм інституту моральної (немайнової) шкоди в делікатних, а також договірних відносинах. Проаналізовано питання оцінки розміру моральної (немайнової) шкоди в іноземній та українській судовій практиці.

7. Павловська Н.В. Теорія та практика захисту моральних благ цивільним законодавством України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2002. – 15 с. URL: http://194.44.11.130/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2002/02pnvczu.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1772JyYzz0jyuERhgWoDWbS1ebzB8ZFa/view

Анотація: Проведено теоретичний та практичний аналіз правового інституту захисту моральних благ у справах про компенсацію моральної шкоди, завданої фізичним і юридичним особам. Досліджено гносеологічну та правову природу інституту моральних благ, їх способи захисту: компенсації моральної шкоди, історичний аспект розвитку, форми захисту, галузеву природу правовідносин, конкретні проблеми та перспективи розвитку даного інституту. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення законодавчої регламентації захисту майнових і немайнових прав фізичних та юридичних осіб, інституту, судового розгляду у справах про компенсацію моральної шкоди. Особливу увагу приділено питанню про компенсацію моральної шкоди, заподіяної громадянам під час військових конфліктів і глобальних катастроф.

8. Грищук О.В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Грищук Оксана Вікторівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2002. - 20 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2002/02govsza.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1iSElV2u4Lm86XOLXtjLKQMwTIl3uVQgb/view

Анотація: Досліджено у загальнотеоретичному аспекті право людини на компенсацію моральної шкоди та проблему його застосування на підставі аналізу наукової літератури, національного законодавства України, міжнародно-правових актів,практики діяльності національних і міжнародних правозастосовних органів. Удосконалено дефініції загальних понять моральної шкоди, права людини на компенсацію моральної шкоди. Охарактеризовано історичні джерела з даних питань. Обгрунтовано застосування загальнодозволеного принципу у процесі юридичного забезпечення та використання права на компенсацію моральної шкоди. Уточнено систему критеріїв визначення розміру компенсації моральної шкоди. Оцінено ступінь відповідності законодавства України з питань даного права людини та практики його застосування конвенційним актам і судово-пре-

цедентному праву Ради Європи. Наведено рекомендації щодо оптимізації в Україні законодавчої регламентації права людини на компенсацію моральної шкоди.

9. Крикунов О.В. Цивільний позов про компенсацію моральної шкоди в кримінальному процесі України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.В. Крикунов ; Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2002. — 18 с. — укр. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2002/02kovkpu.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1KphJvkOfo4_HCB8DOVwCDw0AcrvH8JY/view

Анотація: Досліджено історичний розвиток ідеї реалізації у кримінальному процесі майнової відповідальності за злочин, заподіяний постраждалому та провадження справи за цивільним позовом про компенсацію моральної шкоди у вітчизняній судовій практиці. Зіставлено підходи до інтерпретації поняття "моральна шкода" у юриспруденції та кримінально-процесуальному правозастосуванні. Визначено підставу, предмет, зміст і форму цивільного позову про компенсацію моральної шкоди, суб'єктний склад кримінально-процесуальних правовідносин у процесі здійснення компенсації моральної шкоди. Проаналізовано особливості доказування цивільного позову про компенсацію моральної шкоди, в тому числі за допомогою експертного дослідження психологічного стану потерпілого. Змодельовано варіанти вирішення цивільного позову про компенсацію моральної шкоди по суті. Розроблено методологію визначення розміру майнового стягнення за заподіяні страждання на користь потерпілого у разі задоволення цивільного позову. Порівняно шляхи вирішення проблем, виявлених у вітчизняній практиці компенсації моральної шкоди у кримінальному процесі та в інших правових системах. Наведено пропозиції до чинного та Кримінально-процесуального кодексу України та відповідного проекту щодо компенсації моральної шкоди за цивільним позовом.

10. Ніжинська І.С. Відшкодування шкоди, завданої незаконними діями службових осіб дізнання і досудового слідства в системі органів внутрішніх справ України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / І.С. Ніжинська ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2003. — 16 с. — укр. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2003/03nisvsu.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/15D72iYnRRD2pPK0oE40sWtt_XlCJPLmp/view

Анотація: З'ясовано актуальні проблеми компенсації шкоди, завданої незаконними діями службових осіб дізнання та досудового слідства у системі ОВС України, галузевої природи цих правовідносин, досліджено конкретні проблеми та перспективи розвитку інституту відшкодування такої шкоди. Наведено рекомендації щодо удосконалення законодавчої регламентації та компенсації шкоди, завданої незаконними діями службо-

вих осіб дізнання та досудового слідства в системі ОВС України. Обгрунтовано правову суть обов'язку держави стосовно відшкодування зазначеної шкоди. Визначено джерела формування державних коштів, за рахунок яких проводиться відшкодування. Внесено пропозиції щодо вдосконалення інституту правовідносин, що виникають у результаті відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними діями службових осіб дізнання та досудового слідства в системі ОВС України, визначення її мінімального розміру. Обгрунтовано необхідність розширення переліку підстав відшкодування.

11. Малюга Л.В. Особисті немайнові права фізичних осіб в цивільному праві: теоретичні основи та проблеми правового забезпечення: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л.В. Малюга ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2004. — 22 с. — укр. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2004/04mlvppz.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1kDuU8Bk_WmZvU2OEvpfkf2mKAI2GSays/view

Анотація: З'ясовано приватноправову суть особистих немайнових прав, обгрунтовано їх предметну належність до цивільного права, визначено характерні ознаки та структуру немайнового правовідношення. Охарактеризовано окремі види особистих немайнових прав фізичних осіб згідно поділу на немайнові права, які забезпечують природне буття людини та немайнові права, що забезпечують її соціальне буття. Проаналізовано особливості та проблеми правового забезпечення особистих немайнових прав на сучасному етапі розвитку українського суспільства в контексті нового Цивільного кодексу як кодексу громадянського суспільства.

12. Саприкіна І.В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики) [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Саприкіна Ірина Валентинівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2006. - 287 арк. - арк. 271-287. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2006/06sivmsp.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1Ey_8volmZ89w_CHr7X7iEM68Z8Sfd3LL/view

Анотація: Розкрито суть поняття захисту немайнових прав у доктрині цивільного права. Досліджено право на повагу до гідності та честі, недоторканість ділової репутації як особистих немайнових прав фізичної особи. З'ясовано приватноправову природу прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, зокрема, права на повагу до її гідності, честі, недоторканість ділової репутації. Проаналізовано джерела регулювання суспільних відносин у сфері захисту зазначених прав. Визначено недоліки нормативно-правового регулювання цього захисту. Досліджено підстави виникнення та суб'єктний склад правовідносин щодо захисту честі, гідності, ділової репутації та способи захисту

названих прав за законодавством України з урахуванням норм нового ЦК України і на прикладі судової практики.

13. Фролов М.М. Відшкодування шкоди, завданої органами внутрішніх справ України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М.М. Фролов ; НДІ приват. права і підприємництва Акад. прав. наук України. — К., 2006. — 19 с. — укр. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2006/06fmmvsu.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1P-Na0jTgnLhkQ2euRYKiWnpr5sRcXdXz/view

Анотація: Висвітлено історичний розвиток цивільно-правових деліктних зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди. Сформульовано та запропоновано рекомендації з удосконалення практики правозастосування у справах про відшкодування шкоди, заданої діями (актами) органів внутрішніх справ України. Обгрунтовано правову суть обов'язку держави щодо відшкодування шкоди, завданої даними органами, необхідність створення джерел фінансування витрат на відшкодування такої шкоди. Наведено пропозиції щодо вдосконалення підстав та порядку відшкодування моральної шкоди, завданої діями (актами) органів внутрішніх справ України з урахуванням мінімальної заробітної плати та втрат на ринку праці.

14. Сіроткіна М.В. Інститут моральної шкоди в кримінальному судочинстві України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М.В. Сіроткіна ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2006. — 20 с. — укр. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2006/06smvksu.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1MVer3-q00s1Ff14rUjVA2fOh5CbUe1By/view

Анотація: Досліджено комплекс теоретичних і практичних проблем реалізації інституту моральної шкоди у кримінальному судочинстві України. У межах теоретичного аспекту проаналізовано юридичну природу права на компенсацію моральної шкоди, завданої злочином, зміни процесуальної форми. З'ясовано, що утвердження у кримінальному судочинстві України даного права, сприяє інтеграції між кримінально-процесуальною та цивільною процесуальною формами, що відобразилося на формі звернення до суду, складності доказування. Теоретично обгрунтовано та сформульовано пропозиції з метою внесення змін до певних положень чинного законодавства та проекту нового КПК України стосовно зміцнення захисту прав та інтересів осіб, що охороняються законом.

15. Ременяк С.Я. Відшкодування шкоди, завданої малолітніми особами за цивільним законодавством України [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ременяк Станіслав Ярославович ; Одеська національна юридична академія. - О., 2007. - 212 арк. - арк.

192-212. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2007/07rsyczu.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1_7Zk9cAI87-XNVOlR-GSPZ8QTdTAGx2q/view

Анотація: Обгрунтовано теоретичні засади зобов'язань, які виникають внаслідок заподіяння шкоди малолітніми правопорушниками. Розкрито сутність поняття та типологію даних зобов'язань. Наведено загальну характеристику зобов'язань, що виникають внаслідок заподіяння шкоди малолітніми, визначено їх місце в системі зобов'язань. Проаналізовано особливості суб'єктів зобов'язань, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, а також специфіку підстав (умови) їх виникнення. Розглянуто категорії протиправності поведінки батьків як підстави виникнення зазначених зобов'язань. Запропоновано визначення поняття вини батьків та інших осіб у виникненні шкоди, що завдана малолітніми. Наведено пропозиції щодо удосконалення норм чинного законодавства та узгодження положень Цивільного кодексу й сімейного законодавства України.

16. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві [Текст] : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Стефанчук Руслан Олексійович ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 2007. - 541 арк. - арк. 448-508

17. Андрієнко О.А. Психологічний зміст компенсації моральної шкоди в нормотворчій та правозастосовчій діяльності [Текст] : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.06 / Андрієнко Олена Валеріївна ; Академія управління Міністерства внутрішніх справ. - К., 2009. - 17 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2009/09aovnpd.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1Fl1nvDOO7b0FWSErXDI-lAX9rxnie0Hy/view

Анотація: У дисертації описано низку моделей функціонування феномену моральної шкоди та її компенсації у соціумі (розвитку ситуації соціальної взаємодії, що призводить до переживання моральної шкоди; формування переживання моральної шкоди; вибору варіантів поведінки, спрямованої на подолання наслідків психотравмуючої ситуації), класифіковано варіанти поведінки у посттравматичній ситуації. Розкрито структуру уявлень на рівні масової свідомості про феномен моральної шкоди, про особу постраждалого та кривдника в ситуації заподіяння моральної шкоди. За результатами аналізу близько 1.800 рішень Європейського суду з прав людини за 1979–2007 рр. та українських судів різних інстанцій за 1993–2007 рр. охарактеризовано основні тенденції судової практики у справах щодо компенсації моральної шкоди (суб'єкти права на таку компенсацію; категорії справ, у яких вона присуджується; відмінності у підході судів різних інстанції; компенсація моральної шкоди і відшкодування матеріальної шкоди; стягнення судових і супутніх витрат; суми компенсації моральної шкоди; негрошові форми компенсації; вплив географічного чинника та еволюція інституту компенсації моральної шкоди у

часі). Запропоновано рекомендації по удосконаленню правового регулювання інституту компенсації моральної шкоди в частині визнання права на таку компенсацію близьким осіб, яким було заподіяно тілесні ушкодження (каліцтво), а також спадкоємцям в порядку процесуального правонаступництва; неприпустимості обмеження осіб у праві на отримання компенсації моральної шкоди за ознакою моменту її заподіяння (до чи після набуття чинності відповідним нормативним актом; під час призупинення його дії).

18. Волков О.А. Зобов'язання відшкодування шкоди, завданої в стані крайньої необхідності за цивільним законодавством України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Волков Олександр Анатолійович ; Одес. держ. юрид. акад. - О., 2009. - 201 арк. - Бібліогр.: арк. 173-201. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2009/09voaczu.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1TUwqHFoSdTQdISyB637Mf5-9nRI4RVzk/view

Анотація: Досліджено теоретичні та практичні питання визначення зобов'язань відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності за цивільним законодавством України. Обгрунтовано визначення поняття та розроблено типологію даного типу зобов'язань, проаналізовано їх співвідношення з деліктними зобов'язаннями. Охарактеризовано суб'єктний склад зобов'язань відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності, розкрито особливості розподілу прав та обов'язків між їх учасниками. Значну увагу приділено розгляду питань визначення поняття крайньої необхідності та його розмежування з суміжними категоріями цивільного права. Проаналізовано категорійно-понятійний апарат дослідження й обгрунтовано правомірність вживання запропонованої правознавчої термінології. Наведено пропозиції щодо заміни звороту "крайня необхідність" на вираз "гостра потреба", який більш точно відображає сутність досліджуваного правового феномену та відповідає українській літературній традиції. Розроблено рекомендації щодо удосконалення норм чинного цивільного законодавства, зокрема, запропоновано нову редакцію ст. 1 171 ЦК України "Відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності (гострої потреби)".

19. Сліпченко О. І. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Сліпченко Олександр Іванович ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2010. - 20 с.

Анотація: Досліджено особливості судових доказів і доказування у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Розглянуто питання становлення інституту судового доказування та судових доказів у цивільному процесі. Акцентовано увагу на характеристиці інституту судового доказування та судових доказів.Висвітлено питання розподілу обов'язків з доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Визначено дію правил належності доказів і припустимості засобів доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Наведено рекомендації щодо вдосконалення процесуального законодавства та судової практики.

20. Протопопова Я. С. Правове регулювання відповідальності власника або уповноваженого ним органу за нанесення моральної шкоди [Текст] : автореферат дис. канд. юрид. наук : 12.00.05 - Трудове право; право соціального забезпечення / Я. С. Протопопова ; наук. кер. С. І. Сприндис ; Національна академія наук України. - Київ : Б. в., 2011. - 20 с.

21. Галушка Ю.І. Відшкодування шкоди, завданої рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання і досудового слідства за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ю. І. Галушка; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. - К., 2011. - 16 с. - укр. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2011/11GYICZU.zip Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1glgQ4aEkfvQA9mWqp897fs2tLSrFIqlr/view

Анотація: Визначено поняття майнової та моральної шкоди в контексті деліктних відносин з участю органів дізнання та досудового слідства. Досліджено зміст протиправної поведінки органів дізнання та досудового слідства, яка проявляється у вигляді дій (бездіяльності), рішень названих правоохоронних органів. Встановлено причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою. Остання повинна бути в об'єктивному зв'язку з протиправною поведінкою органів дізнання та досудового слідства. Визначено коло осіб, які мають право на відшкодування шкоди, завданої органами дізнання та досудового слідства. Суб'єктом відповідальності за шкоду, завданої органами дізнання та досудового слідства, повинна бути держава. Тому недоцільно диференціювати відповідальність в сфері правоохоронної діяльності: окремо держави й органів дізнання, досудового слідства. Обгрунтовано пропозиції щодо вдосконалення механізму цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану органами дізнання та досудового слідства.

22. Оверко Г.Я. Відшкодування моральної шкоди, заподіяної при наданні медичних послуг в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Г. Я. Оверко; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. - К., 2012. - 19 с. - укр.

Анотація: Проаналізовано зміст моральної шкоди, яка може бути заподіяна фізичній особі під час надання медичних послуг через порушення особистих немайнових прав у сфері охорони здоров'я. Досліджено деліктну та договірну відповідальність, перелік суб'єктів та учасників відповідальності за спричинення моральної шкоди. Увагу приділено питанню практичного застосування чинних правових норм, що регулюють відшкодування моральної шкоди, заподіяної під час надання медичних послуг, доведенню підстав цивільно-правової відповідальності у судових справах про відшкодування моральної шкоди під час надання медичних послуг, аналізу рішень національних судів України та рішень Європейського суду, вдосконаленню чинних правових норм і приведенню їх у відповідність з міжнародними нормативно-правовими актами, у тому числі з Європейською конвенцією з прав людини.

23. Савенков О.В. Забезпечення відшкодування шкоди незаконно засудженим особам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Савенков; Нац. акад. внутр. справ. - К., 2013. - 20 с. - укр.

Анотація: Висвітлено теоретичні та практичні проблеми, пов'язані з забезпеченням відшкодування шкоди незаконно засудженим особам. Проаналізовано історико-теоретичні джерела, виділено етапи становлення законодавства про відшкодування шкоди такій категорії людей. Розглянуто умови та порядок відшкодування майнової та моральної шкоди. Запропоновано розширити підстави відшкодування шкоди. Узагальнено думки щодо правової природи відшкодування шкоди, розроблено класифікацію осіб, які мають право на відшкодування шкоди. Обгрунтовано необхідність вирішення питання про можливість пред'явлення регресних вимог до експертів, потерпілих і перекладачів, якщо вони засуджені за дачу завідомо неправдивого висновку, завідомо неправдивих показань, завідомо неправильний переклад, на підставі яких невинувата особа була засуджена. Деталізовано форми відшкодування майнової та моральної шкоди, розроблено пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування.

24. Примак В. Д. Теоретичні проблеми відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності у цивільному праві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / В. Д. Примак; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака. - Київ, 2015. - 32 с. - укр.

Анотація: Сформульовано наукову концепцію безпосередньої зумовленості засадами справедливості, розумності й добросовісності всіх складових механізму правового регулювання відносин з відшкодування моральної шкоди (ВМШ). Розкрито вплив зазначених принципів на законодавче закріплення ВМШ як самостійного способу захисту цивільних прав та інтересів, а також визначення сфери його дії; особливості вияву підстав та умов ВМШ; встановлення належного розміру компенсації за завдану потерпілому моральну шкоду. Виявлено нерозривне поєднання приватного (особисті немайнові блага) і публічного (імперативи справедливості, розумності й добросовісності) об'єктів правового захисту, який здійснюється за допомогою інституту ВМШ. Визначено суть, зміст і форми вияву моральної шкоди; межі ВМШ у разі порушення договірних зобов'язань; особливості правового статусу окремих учасників відносин з ВМШ; критерії розміру належного потерпілій особі відшкодування.

25. Майстер І.П. Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту особистих немайнових прав фізичної особи [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Майстер Ігор Полікарпович ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. - Київ, 2015. - 20 с.

Анотація: Проведено історико-правовий аналіз становлення та розвитку компенсації моральної шкоди на українських землях, визначено поняття моральної шкоди та з'ясовано місце компенсації моральної шкоди у системі способів захисту особистих немайнових прав фізичної особи. Запропоновано класифікацію видів моральної шкоди та визначено її практичне значення. Охарактеризовано об'єктивні (моральну шкоду, протиправну поведінку, причинно-наслідковий зв’язок) та суб'єктивну (вину) умови компенсації моральної шкоди. Окремо увагу приділено дослідженню презумпції моральної шкоди

та презумпції відсутності моральної шкоди. Розкрито підстави звільнення від обов'язку компенсації моральної шкоди у разі порушення особистих немайнових прав фізичної особи, а також охарактеризовано випадки правомірного завдання моральної шкоди та визначено їх значення для виникнення обов'язку компенсації моральної шкоди. Проаналізовано критерії, загальні засади та методи визначення розміру компенсації моральної шкоди як способу захисту особистих немайнових прав фізичної особи. Сформульовано конкретні пропозиції та рекомендації з вдосконалення правового регулювання у досліджуваній сфері.

26. Ткачов М.М. Оцінювання збитків правовласників від контрафактної діяльності на ринку автозапчастин : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / М. М. Ткачов; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". - Харків, 2016. - 21 с. - укр.

Анотація: На прикладі ринку автозапчастин сформовано науково-методичні підходи та рекомендації щодо визначення повного комплексу майнових та немайнових збитків правовласників від порушення їх виключних прав. Запропоновано у введеному визначенні категорій "контрафакт", "шкода" та "збитки" враховувати їх різну економіко-правову природу, що дозволяє з системних позицій визначати сутність контрафактної діяльності й її наслідки. Досліджено теоретико-методичні засади формування ринку автозапчастин з урахування контрафактної продукції. Доведено, що на ринках з контрафактною складовою існують дві крапки ринкової рівноваги, які визначають момент перетину кривої попиту кривими пропозиції, одна з яких відповідає ринку оригінальних, а інша - сумісному ринку оригінальних та контрафактних виробів. Запропоновано структурно-блочну модель визначення збитків правовласників від порушення виключних прав, яка включає в себе наступні цільові (однорідні) групи: прямі (реальні) збитки правовласника, супутні збитки, упущена вигода та моральна шкода. Розроблено комплекс методичних рекомендацій з визначення кожного з структурних елементів основних блоків збитків правовласників у разі порушення їх виключних прав.

27. Онищенко О.С. Відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Онищенко Олександр Сергійович ; Нац. акад. внутр. справ. - Київ, 2017. - 20 с. - Бібліогр.: с. 16-18. URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/1733 Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1iXAcnQVWb_6MBAjjIImEwty-ddZvPH1M/view

Анотація: Дисертація є комплексним дослідженням інституту відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов’язаннях. За результатами проведено дослідження визначено стан наукової розробки питання відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов’язаннях, окреслено методологічні засади дослідження, простежено еволюцію правового регулювання відшкодування моральної шкоди в деліктних зобов’язаннях. Сформульовано поняття відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов’язаннях, виокремлено умови виникнення права на відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов’язаннях, з’ясовано основні підходи до визначення відшкодування моральної шкоди та способи її відшкодування. Виділено особливості відшкодування моральної шкоди в окремих видах деліктів. На підставі аналізу наукової доктрини, а та-

кож чинного цивільного законодавства України внесено пропозиції щодо удосконалення окремих правових норм, що регулюють питання відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях.

28. Кочина О.С. Порядок відшкодування моральної (немайнової) шкоди при порушенні авторських та суміжних прав в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Кочина Олександра Сергіївна ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. - Київ, 2017. - 20 с.

Анотація: в Україні ще не було жодного прецеденту присудження компенсації моральної шкоди за порушення авторських та (або) суміжних в формі визнання порушення, вираження жалю, вибачення або в іншій нематеріальній формі. Вважаємо, що суди мають переглянути свою позицію щодо застосування нематеріальних форм компенсації моральної шкоди, адже вимога про відшкодування моральної шкоди супроводжує майже кожну позовну заяву, і чим присуджувати компенсацію в 1 гривню, начебто принижуючи цим позивача, набагато доцільніше, на нашу думку, вказати в рішенні, що сам факт визнання правопорушення є достатнім для залагоджування негативних наслідків від моральних страждань, або зобов'язати заподіювача шкоди вибачитися чи виразити жаль перед потерпілим за вчинене правопорушення. З метою реалізації викладених висновків автор пропонує ч. 1 ст. 23 ЦК викласти в наступній редакції: «Моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб, в тому числі у формі визнання порушення, вибачення, вираження жалю або в іншій нематеріальній формі».

29. Гаєвий В.В. Правове регулювання компенсації моральної шкоди, заподіяної суб'єктами трудових відносин [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Гаєвий Вадим Володимирович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ, 2020. - 19 с. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20191011/issue/download/ndippsn_20191011/4 Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1j5zDS2CqGed3tTiol7RSvnOMfHAPD6e7/view

Анотація: Дослідження умов відповідальності роботодавця за заподіяну моральну шкоду працівнику за трудовим законодавством України. Актуальність обраної теми є очевидною з огляду на два чинники: по-перше, наразі в нашій державі спостерігається економічна та соціальна криза, користуючись якою, роботодавці можуть масово порушувати права працівників, в результаті чого завдавати їм моральну шкоду. Зважаючи на те, що умови відповідальності роботодавців за моральну шкоду комплексно не досліджувались, потерпілі працівники та практикуючі юристи (їх захисники) не завжди можуть правильно сформулювати свою правову позицію з приводу такого порушення та обґрунтувати моральну шкоду, яка підлягає відшкодуванню. Саме тому, аналіз цього питання в рамках доктрини трудового права буде сприяти і кращому теоретичному розумінню питання компенсації моральної шкоди, і оптимізації захисту права працівника на отримання відшкодування такої шкоди на практиці. По-друге, в умовах поглибленої євроінтеграції, становлення ринкової економіки та триваючої реформи трудового законодавства, направленої на найкращу практику європейських держав, потребується переосмислення питання умов відшкодування моральної шкоди та детального його

закріплення в проекті Трудового кодексу України, прийняття якого має відбутись найближчим часом.

30. Сорока О. П. Відшкодування моральної шкоди внаслідок нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2021. - 210 с. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Soroka/d_Soroka.pdf Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1uxF7N0TX-DJZ70bGzGUpNWIb5QO26HWr/view

Анотація: У дисертації висвітлено правові проблеми відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, що дозволило обґрунтувати низку нових теоретичних положень, підготувати практичні рекомендації й пропозиції з досліджуваних питань, запропонувати авторську методику відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань й довести можливість її застосування на практиці. Автор висловив думку, що для розрахунку визначення грошового еквівалента моральної шкоди, завданої працівнику внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійним захворюванням, має братися прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність. Моральна шкода повинна відшкодовуватися незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не має пов'язуватися з розміром цього відшкодування. У дисертації висвітлено авторську методику розрахунку грошового еквівалента моральної шкоди, яка була завдана працівнику, внаслідок виробничого травматизму та професійного захворювання, що ґрунтується на таких критеріях: (1) фізіологічні характеристики; (2) професійні характеристики; (3) ступінь тяжкості професійного захворювання або виробничої травми; (4) ступінь втрати працездатності працівника; (5) тривалість лікування працівника з метою відновлення працездатності.

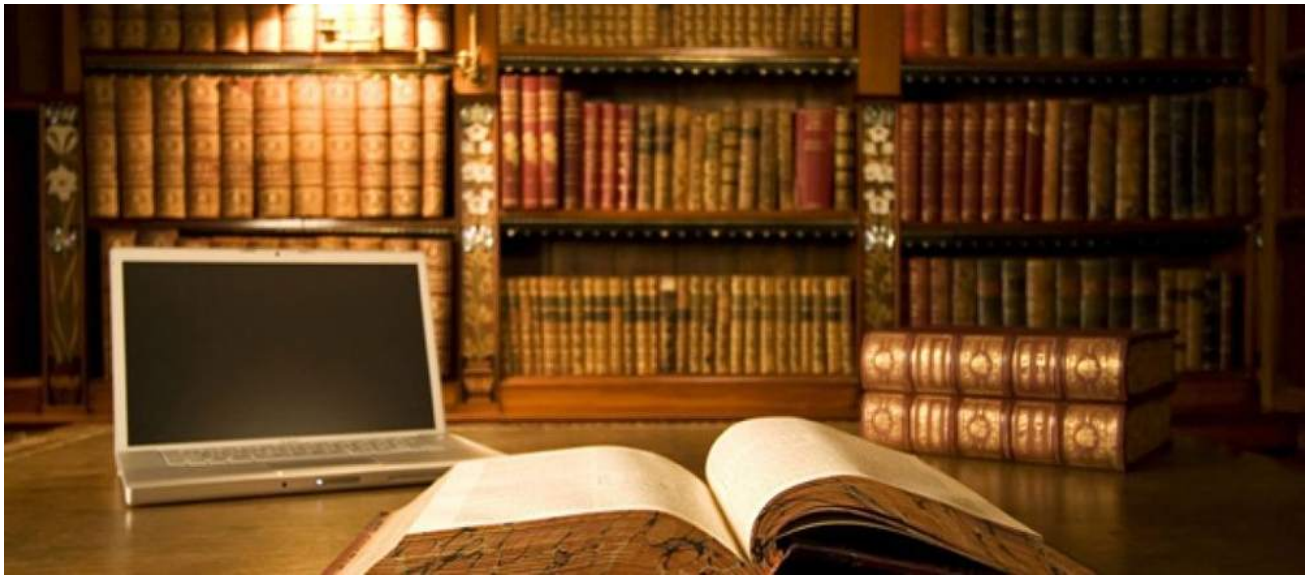

ІІ.3. Посібники, монографії:

1. Іванюченко А.Б. Судовий захист честі, гідності та ділової репутації (відшкодування моральної (немайнової) шкоди) / А. Б. Іванюченко, В. П. Паліюк, А. В. Чернушенко; Одес. ін-т внутр. справ. - О., 1998. - 43 с. - Бібліогр.: 82 назв. - укр. - рус.

Анотація: Наводено думку авторів з приводу свободи слова, а також судового захисту честі, гідності та ділової репутації. Розглянуто питання про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої приниженням честі, гідності та ділової репутації.

2. Відшкодування матеріальної і моральної шкоди та компенсаційні виплати: нормативні акти, роз'яснення, коментарі [Текст] : за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 лютого 1998 року / відп. ред. П. І. Шевчук ; Верховний суд України. - К. : [б.в.] : Юрінком Інтер, 1998. - 928 с. - ISBN 966-7302-04-0

3.1. Палиюк В.П. Моральный (неимущественный) вред: Возмещение морального (неимущественного) вреда по законодательству Украины [Текст] / В. П. Палиюк ; Одесская гос. юридическая академия. - К. : Право, 1999. - 231 с. - Библиогр.: с. 223-230. - ISBN 966-546-214-8. URL: https://ua1lib.org/dl/2960339/a21826

Анотація: Предметом исследования данной работы являются нормы права истории нашего государства, система современных законов и нормативно-правовых актов Украины, предусматривающих возмещение морального (неимущественного) вреда, судебная практика и научные публикации, в которых освещаются проблемные вопросы о порядке применения этого вида вреда. Приводится сравнение украинского законодательства с законодательством и судебной практикой других стран. Излагается позиция автора относительно правового института возмещения морального (неимущественного) вреда по действующему законодательству, а также о его регулировании в проекте Гражданского кодекса Украины.

3.2. Палиюк В.П. Возмещение морального (неимущественного) вреда [Текст] / В. П. Палиюк. - 2.изд., испр. и доп. - К. : Право : Одесская гос. юридическая академия, 2000. - 272 с. - Альтернативное название : Моральный вред / Палиюк, В.П. - Библиогр.: с. 261-272. - ISBN 966-546-215-6

4. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди: нормативні акти, роз'яснення, коментарі : Станом на 1 січ. 2001 р. / ред.: П. І. Шевчук; уклад.: С. Е. Демський; Верхов. Суд України. - К. : Юрінком інтер, 2001. - 624 с. - укр.

Анотація: Систематизовано законодавчі документи з питань відшкодування матеріальної шкоди, якої зазнає працівник внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, пов'язаного з виконанням ним трудових обов'язків; висвітлено шляхи відшкодування моральної шкоди, спричиненої поширенням неправдивих відомостей, порушенням прав споживачів, неправомірними діями посадових і службових осіб органів державної влади, авторських прав тощо. Наведено роз'яснення, коментарі, зразки рішень та ухвал суду, заяв позову з зазначених питань. Викладено методику розрахунку відшкодування моральної та матеріальної шкоди. Запропоновано коментарі до окремих нормативних актів.

5. Абрамов В.А. Конфликты и возмещение морального вреда в медицинской практике [Текст] / В. А. Абрамов, О. И. Осокина. - Донецк : Каштан, 2003. - 140 с. - Библиогр.: с. 135-137. - ISBN 966-8292-26-X

Анотація: Рассмотрены проблемные взаимоотношения, возникающие между врачом и пациентом, а также вопросы возмещения морального ущерба при оказании медицинской помощи в условиях современной системы медицинского обслуживания. Предложена классификация конфликтов, определены их причины. Освещены психологические закономерности конфликтных ситуаций, возникающих в медицинской практической деятельности, а также предложены способы их предотвращения и разрешения. Проанализированы нормативные документы по вопросам возмещения морального вреда.

6. Відшкодування моральної шкоди [Текст] : коментар, законодавство, судова практика / Національна академія правових наук України, Інститут приватного права і підприємництва імені Ф. Г. Бурчака ; ред. М. К. Галянтич. - Київ : Юрінком Інтер, 2013. - 288 с. ; 22 см. - (Правозастосування). - ISBN 978-966-667-580-7 (в м. обкл.)

7. Рабінович П.М., Грищук О.В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти). / П.М. Рабінович, О.В. Грищук. – Львів: Світ, 2006. – 197 с. URL: https://ua1lib.org/dl/3261193/ce6965

Анотація: Пропонована монографія продовжує започатковане у 1997 році видання праць Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України (нині - Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування цієї Академії). У ній досліджується – в загальнотеоретичному аспекті – право людини на компенсацію моральної шкоди. Законодавство України використано за станом на січень 2004 року. Призначена для науковців, викладачів, студентів і аспірантів юридичних та інших гуманітарних навчальних закладів, юристів-практиків, громадських правозахисників та й, зрештою, для усіх, хто не байдужий до проблем прав людини.

8. Нескороджена Л. Л. Цивільний позов, моральна шкода та її компенсація у кримінальному та цивільному судочинстві: теорія і практика : наук.-практ. посіб. / Л. Л. Нескороджена, С. В. Щербак, М. В. Сіроткіна. - К. : Вид. Фурса С.Я. ; КНТ, 2008. - 416 с. - (Процесуал. науки). - Бібліогр.: с. 168-187. - укр.

Анотація: Висвітлено теоретичні питання участі позивача та відповідача у кримінальному процесі. Розглянуто цивільний позов як спосіб захисту прав осіб, порушених злочином, розкрито особливості вироку суду та його виконання у частині цивільного позову. Увагу приділено компенсації моральної шкоди у кримінальному судочинстві, її юридичній природі, методології визначення розміру компенсації моральної шкоди та способам відшкодування. Освещены теоретические вопросы участия истца и ответчика в криминальном процессе. Рассмотрен гражданский иск как способ защиты прав личностей, нарушенных преступлением, раскрыты особенности приговора суда и его исполнения в части гражданского иска. Уделено внимание компенсации морального ущерба в криминальном судопроизводстве, ее юридической природе, методологии определения размера компенсации морального ущерба и способам возмещения.

9. Волочай С. Компенсація моральної (немайнової) шкоди як спосіб відновлення порушеного права. - К., 2008. - 108 с. URL: https://www.volochays.com/my-experience

Анотація: Автором описывается личностный подход в вопросах психологического исследования факта моральных страданий, который заключается в том, что глубина переживаний зависит от особенностей личности, личностного восприятия. Для адекватной оценки морального вреда требуется комплексное изучение личности истца, включая изучение структуры личности, системы ценностей, психофизиологических особенностей, в частности, субъективных особенностей восприятия. Самой распространенной ошибкой истцов при компенсации морального вреда является святая и нерушимая в своей простоте убежденность в том, что факта нарушения их законных прав и интересов абсолютно достаточно, чтобы заявлять также о наличии у них морального вреда. Для обоснования причинения морального вреда и размеров его компенсации к делу необходимо привлекать эксперта-психолога или назначать судебно-психологическую экспертизу. Первая судебно-психологическая экспертиза специалистами Межрегиональной Консультационной Группы была проведена в 1995 году. Более подробно с авторским методом можно ознакомится в статье Волочай С.П. О Моральном вреде глазами эксперта: мифы и реальность, практика и стереотипы / Юридическая практика. Выпуск №42 (356) от 19.10.2004. - URL: https://pravo.ua/articles/o-moralnom-vrede-glazami-jeksperta-mify-i-realnost-praktika-i-stereotipy/

10. Сіроткіна М.В. Компенсація моральної шкоди в кримінальному судочинстві України : монографія / М. В. Сіроткіна. - Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Стефаника, 2009. - 145 с. - укр.

Анотація: Розглянуто проблеми, які виникають під час реалізації права потерпілої особи на компенсацію моральної шкоди, завданої злочином, у кримінальному судочинстві України. Проаналізовано юридичну природу права на компенсацю моральної шкоди та його місце у кримінально-процесуальній формі. Уточнено правові позиції щодо визначення розміру моральної шкоди, способів її відшкодування, удосконалення процедури подання цивільного позову у кримінальному процесі. Увагу приділено особливостям виконання рішення суду в частині компенсації моральної шкоди. Рассмотрены проблемы, возникающие при реализации права потерпевшего лица на компенсацию морального ущерба, причиненного преступлением, в криминальном судопроизводстве Украины. Проанализированы юридическая природа права на компенсацию морального ущерба и его место в криминально-процессуальной форме. Уточнены правовые позиции, касающиеся определения размера морального ущерба, способов его компенсации, усовершенствования процедуры подачи гражданского иска в криминальном процессе. Уделено внимание особенностям исполнения решения суда в части компенсации морального ущерба.

11. Трегубова Елена Моральный вред: понятие, размер, особенности взыскания [Текст] / Е. Трегубова, Э. Трегубов. - Х. : Фактор, 2010. - 144 с. - ISBN 978-966-180-037-2

12. Галянтич М. К. Відшкодування моральної та матеріальної шкоди : навч. посіб. / М. К. Галянтич, А. Б. Гриняк, А. І. Дрішлюк, Л. О. Єсіпова, Т. С. Ківалова; ред.: М. К. Галянтич; МОНМС України. - К. : Юрінком Інтер, 2011. - 619 с. - укр.

Анотація: Розглянуто інститут відшкодування шкоди в законодавчому, науковому та практичному аспектах. Проведено порівняльний аналіз чинних правових норм в даній сфері, роз'яснено їх сутність і можливості практичного застосування. Висвітлено

принципи та функції інституту зобов'язань з відшкодування шкоди. Увагу приділено особливостям позадоговірного відшкодування моральної (немайнової) шкоди, підставам для визначення розміру шкоди, завданої життю та здоров'ю людини, а також відшкодуванню шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, поширенням недостовірної інформації та розголошенням конфіденційної інформації. Розкрито загальні засади участі юридичних осіб у деліктних зобов'язаннях. Охарактеризовано деліктні зобов'язання в таких країнах, як Франція, Німеччина, росія.

13. Визначення розміру моральної шкоди: правові аспекти та експертні методики: Інформаційний лист / М-во внутр. справ України ; Експертна служба ; [авт-уклад.: С. О. Шевцов, А. І. Тимошенко]. — Х., 2011. — 52 с.: мал., табл. - URL: https://ndekc.kh.ua/files/books/Moral_damage.pdf

Анотація: У роботі висвітлюються актуальні питання судової психологічної експертизи. Окреслені існуючі в експертній практиці можливості визначення розміру моральної шкоди. Наведені правові підстави для відшкодування моральної шкоди

14. Відшкодування моральної шкоди [Текст] : коментар, законодавство, судова практика / за заг. ред. М. К. Галянтича. / Національна академія правових наук України, Інститут приватного права і підприємництва імені Ф. Г. Бурчака ; ред. М. К. Галянтич. - Київ : Юрінком Інтер, 2013. - 288 с. ; 22 см. - (Правозастосування). - ISBN 978-966-667-580-7.

15. Манукян В.И. Моральный вред. Все, что нужно знать юристу... и немного больше [Текст] / Вячеслав Манукян. - Харьков : Право, 2016. - 583 с. - Бібліогр.: с. 575-581. - 100 прим. - ISBN 978-966-458-859-8. URL: https://jurkniga.ua/moralna-shkoda-vse-shcho-potribno-znati-yuristu-i-trokhi-bilshe/ Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1UXG3EqUzIl_G-eD8vz9IpM3mQt7uM2Vx/view

Анотація: До сих пор в Украине не было «большой» книги о возмещении морального вреда. Предлагаемая работа отличается глубиной, оригинальностью концепции и стилем. Автор не ограничивает себя привычными взглядами и делает упор на инновационный подход к институтам права. Наряду с обширной украинской судебной практикой приводятся решения зарубежных и международных судебных органов: компаративный метод особенно целесообразен для понимания проблемы возмещения морального вреда. Кроме того, так как «теорию предмета нельзя понять без истории предмета», сама концепция морального вреда рассматривается и в исторической перспективе. Система ссылок, графические указатели и... художественные отступления, иллюстрирующие ту или иную правовую проблему, – все это делает книгу не только юридически информативной, но и занимательной. Последнее, по традиции, не свойственно для юридической литературы, но традиции отчасти для того и существуют, чтобы время от времени проверять их на прочность. Книга будет интересна юристам, а также социологам, психологам и студентам соответствующих специальностей. Каждый, кто желает расширить свой юридический, гуманитарный кругозор, найдет здесь достаточно информации для размышления.

16.1. Матяш М.М., Сопов В.М. Методологія застосування загальновідомих психодіагностичних методик при дослідженні моральної шкоди. Збірник творів. - К.: Державна служба інтелектуальної власності України, 2017. Номер свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір 71833. Дата реєстрації авторського права 13.05.2017.

Анотація: Дана методологія (вчення про метод) є сукупністю загальновідомих психодіагностичних методик як прийомів дослідження, що застосовуються в науці, для відтворення в судовому та адміністративному провадженні в обсязі, виправданому цією метою. Більш докладно робота розкрита в статті Матяш М.М., Сопов В.М. Психологічна складова моральної шкоди / М.М. Матяш , В.М. Сопов // Міжнародний журнал загальної та медичної психології. № 1 (01), 2018. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Громадська організація «Асоціація з медичної та психологічної реабілітації» - С. 46 - 50. URL: https://medpsyrehab.com.ua/wp-content/uploads/journal_10_2018_1.pdf

16.2. Сопов В.М. Метод комплексного експрес-діагностування особистості при дослідженні моральної шкоди. Наукова стаття. - К.: Державна служба інтелектуальної власності України, 2017. Номер свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір 70394. Дата реєстрації авторського права 10.02.2017

Анотація: Моральні страждання не тотожні психічним. Mores (в перекладі з лат. означає – нрави, загальноприйняті традиції, негласні правила). Це поняття більш близьке до соціології, ніж до психології і мабуть може бути предметом соціальної психології. Але ані моральних, ані соціально-психологічних експертиз законодавство України не передбачає. Норми моралі є громадсько-етичними категоріями, які значно ширші за норми права, закони, кодекси. Лише само громадянське суспільство, через інститути громадських організацій відповідного профілю, вправі оцінювати ступінь моральності чи аморальності вчинків, а визначати суму компенсації моральної шкоди має Суд на підставі моральних норм громадянського суспільства. Більш докладно. - URL: https://www.moralex.com.ua/metodologiya-doslidzhen

16.3. Матяш М.М., Совпов В.М. Особливості діагностування психічного стану особистості в сучасних умовах. Наукова стаття. - К.: Державна служба інтелектуальної власності України, 2017. Номер свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір 71516. Дата реєстрації авторського права 19.04.2017

Анотація: Більш докладно робота розкрита в статті Матяш М. М. Особливості діагностування психічного стану особистості в сучасних умовах [Електронний ресурс] / М. М. Матяш, В. М. Сопов // Військова медицина України. - 2016. - Т. 16, № 2. - С. 108-114. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmuk_2016_16_2_17 та методичних рекомендаціях: Оперативне діагностування психічного стану особистості в сучасних умовах: метод. реком. / Уклад. М.М. Матяш, В.М. Сопов. – К., 2017. – 26 с.

16.4. Матяш М. М., Сопов В. М. Моральна шкода. Доказування в суді і захист від маніпуляцій. – К.: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. – 79 с. URL: https://www.book-on-demand.com.ua/product/moralna-shkoda-dokazuvannya-v-sudi-i-zahyst-vid-manipulyatsij-matyash-m-sopov-v Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпече-

ний online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1LsmCSOkdYEfV4CD5pulCJ0rBSBMNRx3c/view

Анотація: Показано відмінності норм моралі від норм права в сучасному суспільстві, а також відмінності моральної шкоди від психічних страждань людини. Аналізуються проблеми відшкодування моральної шкоди судами України і надаються науково-практичні рекомендації при її дослідженні. Висвітлюється апробована в судових засіданнях протягом 2015-2018 років «Методологія застосування загальновідомих психодіагностичних методик при дослідженні моральної шкоди» (свідоцтво № 71833), яка є збіркою загальновідомих в науковій практиці психодіагностичних методик, в т.ч. зареєстрованих Міністерством юстиції України (http://rmpse.minjust.gov.ua) з унормовано авторами процедурою, послідовністю проведення і системою контролю. Посібник може бути рекомендовано для практичного застосування адвокатами, суддями і жертвами правопорушень.

17. Вакуленко О. Л., Мельник М. Т., Проскурня А. С. Методика визначення глибини моральних страждань та фінансового еквіваленту компенсації завданої шкоди індивіду та групі [Текст] : [навч.-метод. посіб] / Вакуленко О. Л., Мельник М. Т., Проскурня А. С. - Київ : Ін Юре, 2019. - 62 с. : рис., табл. - Бібліогр.: с. 59-62. - 500 прим. - ISBN 978-966-313-601-1

Анотація: У навчально-методичному посібнику запропоновано якісно нову психодіагностичну методику визначення глибини моральних страждань, що є підставою для встановлення факту заподіяння моральної шкоди та відповідної фінансової компенсації. Представлений інструментарій базується на методологічних та концептуальних засадах як юриспруденції, так і психології та слугує переведенню інтенсивності моральних страждань у монетизований еквівалент компенсації. посібник доцільно використовувати у навчальному процесі фахової підготовки психологів. Кім того, він буде цікавий фахівцям та експертам при проведенні психологічних експертиз.

18. Методика судово-психологічної експертизи / психологічного дослідження визначення наявності моральної немайнової шкоди, розміру відшкодування / компенсації за моральну шкоду, її наслідки: метод. посібник / Л.В. Стрельнікова: – К.: ПП «ПФ «Фоліант», 2021. 180 с. - ISBN 978-617-7399-49-9. Номер свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір 107582. Дата реєстрації авторського права 25.08.2021. URL: Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://jurkniga.ua/contents/metodika-sudovo-psikhologichnoi-ekspertizi-psikhologichnogo-doslidzhennya-viznachennya-nayavnosti-moralnoi-nemaynovoi-shkodi-rozmiru-vidshkoduvannya-kompensatsii-za-moralnu-shkodu-ii-naslidki.pdf

Анотація: Методика призначена для складання: обґрунтованих наукових та/або експертних досліджень, експертних висновків суб'єктами експертної діяльності; висновків практичного психолога, застосування в роботі фахівцями у галузі психології, практичними психологами, судовими експертами, органами досудового розслідування та суду, адвокатами, правозахисниками з метою об'єктивного обґрунтування наявності моральної немайнової шкоди, вимірювання грошового еквіваленту (матеріальної проекції) за її

спричинення у справах щодо відшкодування/компенсації останньої. Результат МСЕШ є індивідуальною матеріальною проекцією грошового розміру компенсації за наслідки моральної шкоди та втрати від її заподіяння, що можуть виражатися у фізичних та/або душевних (моральних) стражданнях або інших негативних явищах, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб з урахуванням поняття генерального делікту.

III. Законотворча діяльність в Україні щодо унормування практики відшкодування моральної шкоди (2018-2020 роки)

1. Проект Закону про регулювання діяльності з визначення розміру моральної (немайнової) шкоди, Номер, дата реєстрації: 8396 від 23.05.2018. Проект відкликано 29.08.2019.

Ініціатор(и) законопроекту:
Алєксєєв Сергій Олегович (VIII скликання)
Яценко Антон Володимирович (VIII скликання)
Яніцький Василь Петрович (VIII скликання)
Сидорович Руслан Михайлович (VIII скликання)

Картка законопроекту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64076

Обґрунтування необхідності прийняття законопроєкту: У сучасному світі утвердження прав і свобод людини є головним пріоритетом для кожної демократичної держави. На сьогоднішній день діє багато міжнародних нормативно-правових актів, котрі визначають людину найвищою цінністю суспільства, а утвердження і забезпечення її прав і свобод - головним обов'язком демократичної держави. Загальна декларація прав людини закріплює положення про те, що визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру. Ці положення є універсальними для всіх країн і тому стали основою розбудови системи міжнародних стандартів прав людини. Так, відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини - головним обов'язком держави. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21 Конституції України). Саме закріплення за державою обов'язку забезпечення прав і свобод людини дає можливість, у випадку порушення останніх, звернутися до суду з метою їх захисту, в тому числі за відшкодуванням моральної (немайнової) шкоди (далі – моральна шкода). Модернізація вітчизняного законодавства в частині закріплення більш дієвого механізму визначення розміру завданої моральної шкоди зумовлена не лише потребами правозастосовчої практики, але й визначається в окремих програмних документах. Так, у Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 березня 2017 року № 217-р, одним з основних завдань встановлюється забезпечення спрощеної процедури судового розгляду споживчих спорів, зміни судових підходів під час розгляду споживчих позовів у частині надання доказів, відшкодування моральної шкоди, розгляду справ щодо невизначеного кола осіб з метою створення справедливого, доступного, оперативного судового порядку врегулювання споживчих спорів. Крім цього, обов’язок України стосовно гарантування врахування судовими органами при встановленні збит-

ків всіх відповідних аспектів, включно з моральною шкодою, спричиненою правовласнику порушником, закріплюється в пункті «а» частини першої статті 240 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Досвід відшкодування моральної шкоди зарубіжних країн, де інститут моральної шкоди існує вже багато років та набув значного розвитку, показує, що існують два основних підходи, які покликані забезпечити гарантований державою справедливий, об'єктивний та рівний для всіх осіб принцип визначення розміру моральної шкоди: 1) встановлення законом максимального та/або мінімального розміру відшкодування моральної шкоди (США, Японія); 2) визначення законом або уповноваженим органом (організацією) компенсаційних тарифів в залежності від завданої моральної шкоди (Великобританія, Франція, Австрія, Італія). В Україні розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом, який враховуючи вимоги розумності і справедливості, виходить з таких критеріїв, як характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. Таке законодавче унормування призвело до усталеної судової практики, коли за одних й тих самих обставин один й той самий суд, керуючись внутрішнім переконанням, присуджує абсолютно різні суми грошового відшкодування моральної шкоди. При цьому, різниця між цими сумами грошового відшкодування може складати десятки та сотні тисяч гривень, а іноді навіть і більше. Безумовно, в таких випадках не можна говорити про гарантовану статтею 21 Конституції України рівність прав людини.

2. Проект Закону щодо надання державою спеціального соціального статусу потерпілим від особливо тяжких злочинів та відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди вказаним особам, із обов'язковим відшкодуванням відшкодування державі засудженими понесених витрат, Номер, дата реєстрації: 3841 від 29.01.2016. Проект відкликано 29.08.2019.

Ініціатор(и) законопроекту:
Домбровський Олександр Георгійович (VIII скликання)
Заболотний Григорій Михайлович (VIII скликання)
Македон Юрій Миколайович (VIII скликання)
Юрчишин Петро Васильович (VIII скликання)
Шинькович Андрій Васильович (VIII скликання)
Мельниченко Володимир Володимирович (VIII скликання)
Кучер Микола Іванович (VIII скликання)
Мацола Роман Миколайович (VIII скликання)

Картка законопроекту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57967

Обґрунтування необхідності прийняття законопроєкту: Проект Закону України «Щодо надання державою спеціального соціального статусу потерпілим від особливо тяжких злочинів та відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди вказаним особам, із обов'язковим відшкодуванням відшкодування державі засудженими понесених витрат» підготовлено з метою забезпечення права на відшкодування шкоди за рахунок держави потерпілими від тяжких та особливо тяжких злочинів, у разі неплато-

спроможності засудженого відшкодувати завдану шкоду, яка визначена судовим рішенням, а також пред'явлення в порядку регресу вимоги державою до засудженого про відшкодування вказаної шкоди.

3. Проект Закону про внесення змін до статті 22 Закону України "Про захист прав споживачів" (щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди). Номер, дата реєстрації: 2364а від 15.07.2015. Проект відкликано 29.08.2019.

Ініціатор(и) законопроекту:
Заставний Роман Йосипович (VIII скликання)

Картка законопроекту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56024

Обґрунтування необхідності прийняття Закону: Прийняття зазначеного законопроекту зумовлене необхідністю оптимізації правового регулювання споживчих правовідносин. У чинному Законі України "Про захист прав споживачів" надто поверхово врегульоване питання відшкодування моральної шкоди. Так, у ст. 3 Закону вказується на можливість застосування даного способу захисту у випадках, передбачених законодавством, а у ч.2 ст. 22 Закону лише зазначається, що „при задоволенні вимог споживача, суд одночасно вирішує питання про відшкодування моральної шкоди" (немайнової шкоди). За таких обставин питання про підстави, умови, розмір відшкодування споживачам має вирішуватися відповідно до вимог ЦК, зокрема, ст. 23. У відповідності зі ст. 22 Закону "Про захист прав споживачів" при задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання стосовно відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Зміст такої норми дає підстави для невірного висновку про те, що споживачі мають право на відшкодування моральної шкоди в разі порушення їх майнових прав та пред'явлення майнових позовних вимог, передбачених законами та іншими нормативними актам України. Очевидно, що така позиція є хибною, адже наприклад відмова судом у стягненні збитків сама по собі не може бути перешкодою у задоволенні позову про компенсацію моральної шкоди. Особливо це стосується споживчих договорів, виконання яких не завершується матеріалізованим результатом. Інша справа, що суд може відмовити в задоволенні позову про відшкодування моральної шкоди, але не тому, що відсутня майнова шкода, а тому що відсутній сам факт порушення договору. Це власне підтверджується змістом ч. 4 ст. 23 ЦК, за якою моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Таким чином, з огляду на сказане не можна визнати вдалою норму ч. 2 ст. 22 Закону про те, що при задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, оскільки норма у викладеній редакції дає певні підстави вважати, що відшкодування моральної шкоди неможливе без наявності інших вимог споживача. Тому, щоб цього уникнути, дану норму було б доцільно викласти наступним чином: "Суд застосовує способи захисту прав споживачів, у тому числі про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, передбачені як законом, так і договором".

4. Проект Закону про відшкодування втрат немайнового характеру (моральної шкоди), Номер, дата реєстрації: 3929 від 23.07.2020. Проект включено до порядку денного, опрацьовується в комітеті з 02.03.2021.

Ініціатор(и) законопроекту:
Калаур Іван Романович (IX скликання)

Новіков Михайло Миколайович (IX скликання)
Павліш Павло Васильович (IX скликання)
Стефанчук Микола Олексійович (IX скликання)
Корявченков Юрій Валерійович (IX скликання)
Ватрас Володимир Антонович (IX скликання)
Федієнко Олександр Павлович (IX скликання)
Мережко Олександр Олександрович (IX скликання)

Картка законопроекту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=69595

Обґрунтування необхідності прийняття законопроєкту: Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Основа цих гарантій закріплена у статті 56 Конституції України, яка передбачає право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень. Подібні положення закріплені у національному законодавстві країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки, в яких інститут відшкодування моральної шкоди є дієвим та заснованим на послідовній судовій практиці. Зокрема, в Європейському Союзі, в країнах англосаксонського права питання про розмір моральної шкоди вирішують за ступенем вини відповідача. Крім того, є навіть спеціальні комісії з питань компенсації моральної шкоди, які розраховують відповідні суми відшкодування. У США розмір моральної шкоди вирішують присяжні, які здебільшого стають на сторону позивача, причому законодавством встановлюються мінімально та максимально можливі суми відшкодування у грошовому еквіваленті. Інститут відшкодування моральної шкоди в Україні закріплений в системі національного законодавства, проте його практичне застосування викликає численні труднощі у зв'язку з недосконалістю механізму визначення та відшкодування моральної шкоди. У чинному законодавстві України відсутні граничні суми грошового відшкодування за заподіяну моральну шкоду, крім того на законодавчому рівні не закріплено чіткої процедури визначення розміру такої шкоди, що призводить до неоднозначної судової практики та незадоволення громадян рішеннями національних судів. Статтею 23 Цивільного кодексу України визначено, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості. Аналіз вищевикладеної норми свідчить, що визначення розміру моральної шкоди в Україні на сьогоднішній день здійснюється судами на власний розсуд, опираючись лише на особисте внутрішнє переконання. Наразі в Україні відсутній чіткий об'єктивний механізм визначення розміру моральної шкоди, який би забезпечив однакове застосування судами законодавства про відшкодування моральної шкоди. Така ситуація призводить до необ'єктивного вирішення

судами справ про відшкодування моральної шкоди, коли за одних і тих самих обставин один і той самий суд може винести абсолютно різні рішення та призначити абсолютно різні суми грошового відшкодування завданої моральної шкоди.

Пропозиції міністерства юстиції України до проєкту Закону України «Про відшкодування втрат немайнового характеру (моральної шкоди)», внесеного народними депутатами України Калауром І. Р., Новіковим М. М., Павлішем П. В., Стефанчуком М. О., Корявченковим Ю. В., Ватрасом В. А., Федієнком О. П., Мережком О. О. (реєстр. № 3929 від 23 липня 2020 року). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-1898028.pdf Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1-Z3BWlZGYvOmWZKpft8rPJt6uqWrSquP/view

IV. Допоміжні нормативні документи:

1. Положення про застосування Закону України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду", затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України України від 04.03.96 № 6/5/3/41. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96#Text

2. Пленум Верховного суду України “Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди” від 31 березня 1995 р. № 4 - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text

3. Лист Міністерства юстиції України "Про використання в роботі юридичних служб методичних рекомендацій "Відшкодування моральної шкоди"" від 13.05.2004 № 35-13/797. Документ не використовується в роботі згідно з Листом Міністерства юстиції № 10.3-26/618 від 20.09.2013. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04#Text

V. Судова практика Верховного Суду.

1. Луспеник Д., Лідовець Р. Відшкодування моральної шкоди. Деякі особливості розгляду цивільних справ. 24 вересня 2020 року. - К.: Верховний Суд, 2020. - 37 слайдів. - URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Lyspenyk.pdf Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/17IKlvgD0-a9AssiZXaz-eMucUg_vG0YO/view

Анотація: Розглянуто поняття і зміст моральної шкоди (майнова чи немайнова вимога та які правові наслідки) й становлення та нормативне регулювання права на відшкодування моральної шкоди в Україні. Описані прояви моральної шкоди (принципи та критерії визначення), підстави та умови відповідальності за завдану моральну шкоду, у тому числі як загальні умови, так і особливі випадки цивільно-правової відповідальності), особливості деяких категорій справ, у яких заявляються вимоги про відшкодування моральної шкоди. Наведені докази та доказування у справах про відшкодування моральної шкоди, у зокрема новели ЦПК України, що стосуються розподілу тягаря доказування,

принципу змагальності, участь (ініціатива) суду в доказуванні, процесуальний естопель, стандарт доказування, принцип концентрації процесу, а також визначення розміру моральної шкоди, у тому числі критерії національних судів і практика ЄСПЛ, наукові методики визначення розміру шкоди. Проаналізовано окремі проблемні питання відшкодування моральної шкоди (позовна давність, солідарна відповідальність та інші процесуальні питання у справах про відшкодування моральної шкоди). Наведена актуальна судова практика в зазначеній категорії спорів, особливо про нову правову позицію ВС щодо підстав цивільно-правової відповідальності за завдану моральну шкоду (постанова ВП ВС від 1 вересня 2020 року у справі № 216/3521/16).

2. Крат В.С. Практика Верховного Суду у справах про компенсацію моральної шкоди. 18 грудня 2020 року. - К.: Верховний Суд, 2020. - 44 слайда. - URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Krat_V_18_12_2020.pdf Для підвищення надійності зберігання наведеної роботи в мережі Інтернет на випадок її знищення або втрати та можливості безперешкодного ознайомлення з оригінальним текстом в будь-який час, наводиться резервний URL-доступ забезпечений online-журналом: https://drive.google.com/file/d/1uTmTMczx_aoJNJgiRi194eTtRlnK5Sst/view

Анотація: Вказано, що особа має право на стягнення компенсації моральної шкоди згідно зі ст. 23 ЦК України в будь-якому випадку, на підтвердження зазначена епохальна на думку суддів ВС постанова ВП Верховного Суду від 1 вересня 2020 року у справі № 216/3521/16-ц. Також наведені правові позиції Верхового Суду про стягнення компенсації моральної шкоди при порушенні немайнових прав, при стягненні заборгованості з виплати пенсії, при проходженні публічної служби, у податкових правовідносинах, позовної давності для вимоги про стягнення компенсації моральної шкоди, судового збору за вимогу про стягнення компенсації моральної шкоди та ін.

3. Назаров О.А. Чотири ключові постанови ВП, КЦС Верховного Суду щодо встановлення розміру відшкодування моральної шкоди атестованими судовими експертами психологами. / О.А. Назаров. Судова практика відшкодування моральної шкоди. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. К., 2020. № 3 (20). Дата публікації: 22.09.20. - URL:

Анотація: Наведені основні правові позиції Верховного Суду в 2020 році щодо встановлення розміру відшкодування моральної шкоди у справах. Так, 1) звертаючись до суду з позовом щодо відшкодування моральної шкоди, позивачу необхідно також надавати розрахунок розміру відшкодування такої шкоди, 2) збільшення орієнтовно-рекомендованого розміру компенсації за завдані позивачу моральні страждання, залежить від обґрунтування позову, у тому числі від наявності в ньому висновків такого збільшення описаних у судово-психологічній експертизі, 3) висновки експертного дослідження спеціалістів - психологів судом не повинні братись до уваги, оскільки таке дослідження проводиться спеціалістом - психологом, а не атестованим судовим експертом в цій галузі, 4) висновок судової психологічної експертизи, належним чином обґрунтовує розмір моральної шкоди, яка підлягає стягненню. Відповідно до пунктів 5, 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» - висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень,

які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права та враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

4. Постанова КЦС Верховного Суду від 21 квітня 2021 року по справі № 2-3897/10.

Анотація: Правова позиція ВС щодо відшкодування моральної шкоди в сімейних відносинах: «Діяння особи, яка не виконувала свій обов`язок по утриманню дитини, є протиправними, однак факт завдання такими діяннями моральної шкоди дитині підлягає доведенню». - URL:

5. Постанова КАС Верховного Суду від 26 січня 2021 року по справі №335/5271/17.

Анотація: Верховний Суд погодився з рішенням апеляції про відхилення висновка спеціаліста - психолога з підстав не віднесення його до кола доказів, визначених статтею 69 КАС України та присудженою компенсацією за завдану моральну шкоду у розмірі одна тисяча гривень. - URL:

6. Постанова КАС Верховного Суду від 23 січня 2020 року по справі № 580/1617/19.

Анотація: Правова позиція ВС: Факт порушення прав позивача не може слугувати виключною підставою для стягнення моральної шкоди, оскільки моральна шкода має бути обов`язково підтверджена належними та допустимими доказами, в іншому випадки вимоги необґрунтовані. - URL:

7. Постанова КАС Верховного Суду від 22 січня 2020 року у справі №560/798/16-а

Анотація: Психологічне напруження, розчарування та незручності, що виникли внаслідок порушення органом держави чи місцевого самоврядування прав людини, навіть якщо вони не потягли вагомих наслідків у вигляді погіршення здоров`я, можуть свідчить про заподіяння їй моральної шкоди. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87171085

8. Постанова ВП Верховного суду від 01 вересня 2020 року по справі № 216/3521/16-ц

Анотація: Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновку про застосування статей 4 та 22 Закону про захист прав споживачів, викладеного у постанові Великої Палати Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 761/26293/16-ц (провадження № 14-64 цс 19) в частині застосування норм права при вирішенні питання про відшкодування моральної шкоди за порушення договору банківського вкладу. Виходячи з положень статей 16 і 23 ЦК України та змісту права на відшкодування моральної шкоди в цілому як способу захисту суб`єктивного цивільного права, компенсація моральної шкоди повинна відбуватися у будь-якому випадку її спричинення - право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди виникає внаслідок порушення права особи незалежно від наявності спеціальних норм цивільного законодавства. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91644731

9. Постанова КАС Верховного Суду від 10.04.2019 у справі №464/3789/17.

Анотація: Виходячи із загальних засад доказування, у справах про відшкодування моральної шкоди, завданої органами державної влади та органами місцевого самоврядування, позивач повинен довести, які саме дії (рішення, бездіяльність) спричинили стра-

ждання чи приниження, яку саме шкоду вони заподіяли і який її розмір. При цьому слід враховувати, що порушення прав людини чи погане поводження із нею з боку суб'єктів владних повноважень завжди викликають негативні емоції. Проте, не всі негативні емоції досягають рівня страждання або приниження, які заподіюють моральну шкоду. Оцінка цього рівня залежить від усіх обставин справи, які свідчать про мотиви протиправних дій, їх інтенсивність, тривалість, повторюваність, фізичні або психологічні наслідки та, у деяких випадках, стать, вік та стан здоров'я потерпілого. - URL:

10. Ухвала КЦС Верховного Суду і від 13 листопада 2019 року у справі № 216/3521/16-ц

Анотація: компенсація моральної шкоди за порушення цивільно-правового договору може бути стягнута на підставі ст. 23 ЦК України навіть у тих випадках, коли умовами договору право на компенсацію моральної шкоди не передбачено і таких вказівок не містять норми ЦК України чи іншого закону, що регулюють відповідний вид договору. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85678980

11. Постанова ВП Верховного Суду від 03 вересня 2019 року по справі № 916/1423/17

Анотація: Надмірна тривалість кримінального провадження здатна призвести до моральних страждань особи, зумовлених тривалою невизначеністю спірних правовідносин; необхідністю відвідування органів досудового розслідування; неможливістю здійснювати звичайну щоденну діяльність; підривом репутації тощо. Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції позивач може претендувати на компенсацію за шкоду, спричинену надмірною тривалістю кримінального провадження, якщо доведе факт надмірної тривалості досудового розслідування і те, що тим самим йому було завдано матеріальної чи моральної шкоди, та обгрунтує її розмір. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87527961

12. Постанова КЦС Верховного Суд від 26 вересня 2018 року у справі № 490/8831/15-ц

Анотація: Ураховуючи те, що судами встановлено, що саме з вини ПАТ «Укрзалізниця» позивачу було надано неякісні послуги з перевезення, у зв'язку з чим було задоволено позовні вимоги ОСОБА_1 про стягнення вартості проїзду, колегія суддів дійшла висновку, про наявність правових підстав для відшкодування позивачу. Таким чином, ОСОБА_1 зазнала певних незручностей, як під час переїзду, так і після, через нерозв'язання спірної ситуації позасудовим способом, витрачанням свого особистого часу на звернення до суду, у зв'язку з неможливістю захистити порушене право споживача, що негативно позначилося на її психологічному та фізичному стані та призвело до моральних страждань. Суд вважає за можливе стягнути з відповідача на користь позивача відшкодування моральної шкоди. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76859575

Традиційно, нагадуємо користувачам журналу, що науковий журнал запроваджує надання послуг **«Консультація»: запит на проведення судово-психологічної експертизи за різними підставами, у тому числі із застосуванням поліграфа** на замовлення зацікавлених осіб, суду, правоохоронних органів згідно процесуальних кодексів. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia **Телефон для термінового дзвінка судовому експерту:** +38 093 476 72 60 (Viber, Telegram, Whatsapp).

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим, здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, атестованим судовим експертом психологом (поліграфологом), кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем.

Офіційній Інтернет-сайт судового експерта психолога (поліграфолога) Назарова О.А. (свідоцтво Міністерства юстиції України від 09.07.2020 №2035) - https://expertisekyivua.com/ukr

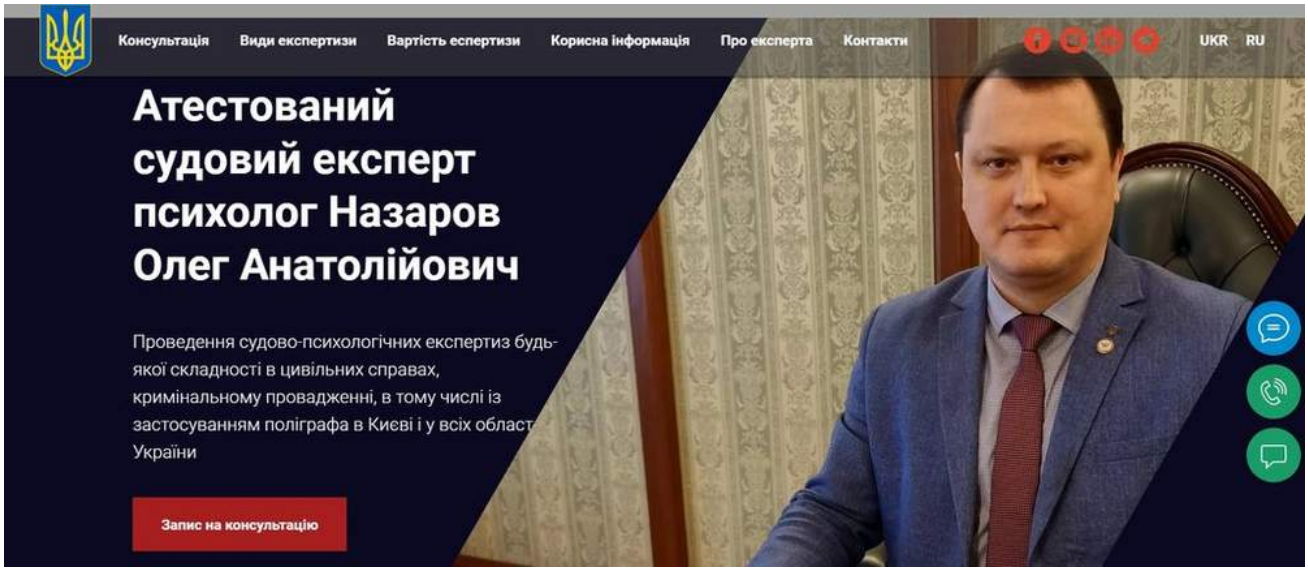

Офіційний Інтернет-сайт тестувань на поліграфі в Україні за міжнародними стандартами (EyeDetect, Converus Inc., USA): https://expert-nazarov.com

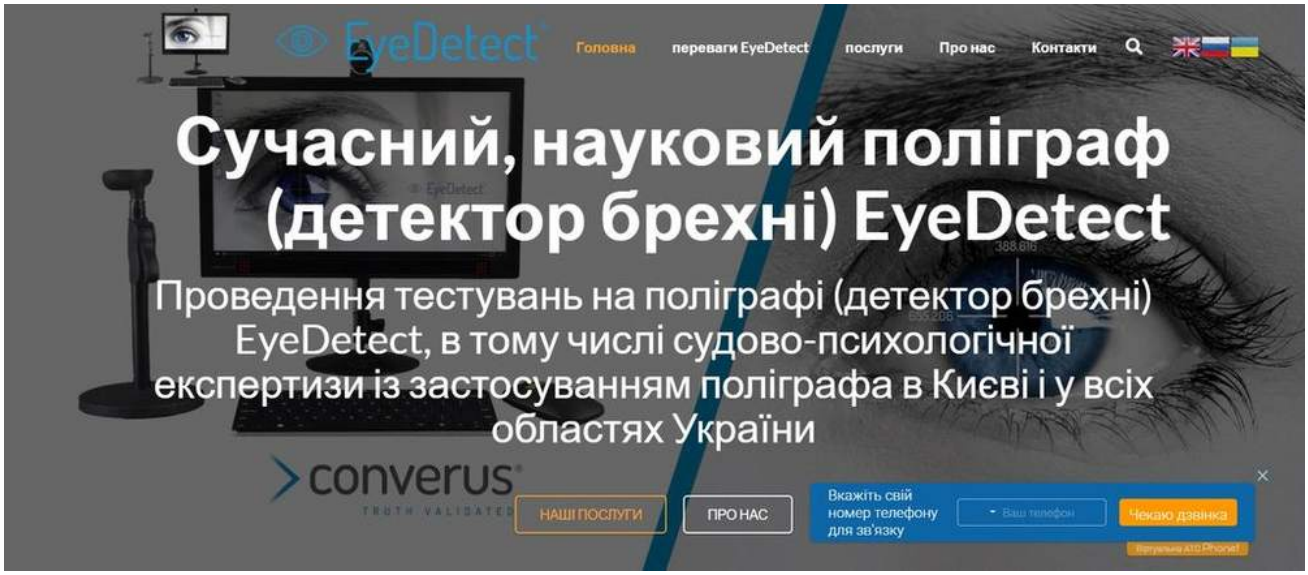

Продаж портативного обладнання для поліграфа **Mobi підлокітники Polygraph в Україні (Схвалено президентом Міжнародного співтовариства поліграфологів, ISOPE, США):** https://sites.google.com/view/mobiarmrestspolygraph

Надання послуг щодо розробки та проведення групових тренінгових занять за різними напрямами судово-психологічної експертизи в сучасному судочинстві, у тому числі із застосуванням поліграфа - https://expertize-journal.org.ua/vsi-ogoloshennya/3162-nadannya-poslug-shchodo-rozrobki-ta-provedennya-grupovikh-treningovikh-zanyat-za-riznimi-napryamami-sudovo-psikhologichnoji-ekspertizi-v-suchasnomu-sudochinstvi

Незалежній не державній професійній атестованій судово-психологічній експертизі в Україні бути: історія однієї перемоги або про можливість призначення першої недержавної професійної атестованої судово-психологічної еспертизи з 09 липня 2020 року - https://expertize-journal.org.ua/all-news/2325-nezalezhnij-ne-derzhavnij-profesijnij-atestovanij-sudovo-psikhologichnij-ekspertizi-v-ukrajini-buti-istoriya-odnieji-peremogi

Електронна бібліотека судді, адвоката, психолога, батьків: «Допит, опитування дитини в суді». Методичні рекомендації, нормативні документи, постанови Верховного Суду - https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/5139-elektronna-biblioteka-suddi-advokata-pskhologa-batkiv-dopit-opituvannya-ditini-v-sudi-metodichni-rekomendatsiji-normativni-dokumenti-postanovi-verkhovnogo-sudu

Огляд змін до законодавства України: процесуальний статус спеціаліста у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки з 1 липня 2020 року - https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/2271-noveli-zakonodavstva-ukrajini-protsesualnij-status-spetsialista-u-kriminalnikh-provadzhennyakh-pro-kriminalni-prostupki-z-1-lipnya-2020-roku

Електронна бібліотека правозахисника України. Серія: Застосування рішень Європейського суду з прав людини в українському судочинстві - https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/1088-biblioteka-navchalnikh-posibnikiv-shchodo-zastosuvannya-rishen-evropejskogo-sudu-z-prav-lyudini-v-ukrajini

Електронна бібліотека судді України: квітень 2020 року (більше 70 книг) - https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/786-elektronnaya-biblioteka-suddi-ukrajini-stanom-na-sichen-2018-roku-bilshe-30-knig

Колекція зразків клопотань про відкладення розгляду справи у зв'язку із впровадженням карантину та типові зразки заяв, які подаються до суду станом на 20 березня 2020 та оголошення ДСА України від 19 березня 2020 - https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/1076-zbirnik-zrazkiv-klopotan-pro-vidkladennya-rozglyadu-spravi-u-zv-yazku-iz-vprovadzhennyam-karantinu-stanom-na-20-bereznya-2020-ta-tipovi-zrazki-zayav-yaki-podayutsya-do-sudu

І на останок **щодо професійного розвитку, актуальні вакансії можна переглянути** на сайті - Jooble (потрібно на тиснути, щоб перейти за посиланням).

References

1. Verkhovnyi Sud. Moralna shkoda. Vidshkoduvannia moralnoi shkody: dysertatsii, monohrafii, praktyka Verkhovnoho Sudu, dokumenty z rozrobky v Ukraini instytutu vidshkoduvannia moralnoi shkody (naukovo-dopomizhnyi bibliohrafichnyi pokazhchyk, 1998-2021 roky) [Moral Damage. Compensation for Moral Damage: Dissertations, Monographs, Supreme Court Case Law and Documents on the Development of the Institution of Moral Damage Compensation in Ukraine (Auxiliary Scientific Bibliographic Index, 1998–2021)]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2024. Vol. 9, No. 1 (49). URL: https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/5924-moralna-shkoda-vidshkoduvannya-moralnoji-shkodi-praktika-verkhovnogo-sudu-proekti-zakoniv-disertatsiji-monografiji-posibniki-toshcho-z-vishkoduvannya-moralnoji-shkodi-v-ukrajini-naukovo-dopomizhnij-bibliografichnij-pokazhchik-stanom-na-14-10-2021-roku (onovlena versiia vid 16.10.2021). [in Ukrainian].